

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור יד: גורל להריגה והצלה

האם מותר להטיל גורל בין אנשים כדי לקבוע מי מהם יימסר למיתה ומי מהם יינצל?

דילמה א: הטלת איש מהספינה באמצעות גורל

הרב מרדכי מיכאל יפה הסתפק במקרה של קבוצת אנשים הנמצאים בספינה המטלטלת בים הסוער, כאשר האפשרות להצלתם היא להקל ממשא הספינה בהשלכת אנשים אל הים. האם מותר להטיל גורל מי מהאנשים יושלך מהספינה אל הים?

תשובות מר"ם יפה (סימן קטז):

באנשים הנוסעים על הים והוא הולך וסוער עליהם באין מנוס, רק להקל משאה בהשלכת איזה אנשים לים, אם מותרין על-פי גורל?

דילמה ב: שני חולים עם סיכוי וסיכון שווה, ויש רק תרופה אחת.¹ האם יש להטיל גורל כדי לקבוע מי מהם יקבל את התרופה?

בבלי בבא מציעא (סב ע"א):

שניים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב.

דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך - חייך קודמים לחיי חבריך.

? האם יש הבדל בין שתי הדילמות, בין הטלת גורל לקבוע מי ימות לבין הטלת גורל מי יחיה?

¹ ראו מה שהתבאר בשיעור ג: 'סדר קדימות במתן טיפול רפואי'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

א. הצגת המקורות

מצאנו מקורות שונים בהם הטילו גורל במטרה לקבוע דיני נפשות, היינו לחייב מוות את האדם שיפול בגורל ובכך להציל את יתר האנשים עליהם לא יפול הגורל

• גורל במעילת עכו

יהושע (ז, א-יט) :

וַיִּמְעְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַל בְּחָרָם וַיִּקַּח עִכּוֹן בֶּן פְּרָמִי בֶן זַבְדִּי בֶן זָרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה מִן הַחָרָם...
וַיִּקְרַב אֶת מִשְׁפַּחַת יְהוּדָה וַיִּלְכְּדוּ אֶת מִשְׁפַּחַת הַזְּרָחִי וַיִּקְרַב אֶת מִשְׁפַּחַת הַזְּרָחִי לַגְּבָרִים וַיִּלְכְּדוּ
זַבְדִּי. וַיִּקְרַב אֶת בֵּיתוֹ לַגְּבָרִים וַיִּלְכְּדוּ עִכּוֹן בֶּן פְּרָמִי בֶן זַבְדִּי בֶן זָרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה.
וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל עִכּוֹן בֶּן פְּרָמִי שִׂים נָא כְבוֹד לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

בבלי סנהדרין (מג ע"ב) :

בשעה שאמר הקב"ה ליהושע חטא ישראל, אמר לפניו: ריבונו של עולם, מי חטא? אמר ליה: וכי דילטור אני? לך הפל גורלות. הלך והפיל גורלות, ונפל הגורל על עכו, אמר לו: יהושע, בגורל אתה בא עלי? אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם, אם אני מפיל עליכם גורל - על אחד מכם הוא נופל. אמר לו: בבקשה ממך, אל תוציא לעז על הגורלות, שעתידיה ארץ ישראל שתתחלק בגורל שנאמר אך בגורל יחלק את הארץ.

• גורל יונתן והדבש

שמואל (א פרק יד, כד-מד) :

וַיֹּאֵל שְׂאוּל אֶת הָעֵם לְאֹמֶר אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב וְנִקְמְתִי מֵאִיבֵי וְלֹא טָעַם
כֹּל הָעֵם לֶחֶם. וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ בַּיַּעַר וַיְהִי דָבַשׁ עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה. וַיָּבֵא הָעֵם אֶל הַיַּעַר וַהֲנִה הַלֶּדֶךְ
דָּבַשׁ וְאִין מִשִּׁיגִי דָּוֹ אֶל פִּי כִּי גָרָא הָעֵם אֶת הַשְּׂבָעָה. וַיֹּונְתָן לֹא שָׁמַע בְּהַשְּׂבִיעַ אֲבִיו אֶת הָעֵם
וַיִּשְׁלַח אֶת קִצֵּה הַמַּטָּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבַּל אוֹתָהּ בַּיַּעַר הַדָּבַשׁ וַיֵּשֶׁב דָּוֹ אֶל פִּי וַתֵּאָרְנָה עֵינָיו...
וַיֹּאמֶר שְׂאוּל אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הֲבֵה תִמְכֶּם וַיִּלְכְּדוּ יֹונְתָן וְשְׂאוּל וְהָעֵם יָצְאוּ. וַיֹּאמֶר שְׂאוּל
הַפִּילוּ בֵּינִי וּבֵין יֹונְתָן בְּנֵי וַיִּלְכְּדוּ יֹונְתָן... וַיֹּאמֶר שְׂאוּל כֹּה יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסֵף כִּי מוֹת
תָּמוּת יֹונְתָן.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• גורל יונה

יונה (א, ז) :

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לְכוּ וְנִפְלְאָה גּוֹרְלוֹת וְנִדְעָה בְּשִׁלְמֵי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ. וַיִּפְּלוּ גּוֹרְלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרֵל עַל יוֹנָה.

? האם ניתן ללמוד ממעשים אלו שיש תוקף הלכתי לגורל בדיני נפשות לקבוע את מותו של אדם?

?? יש לחדד את הדילמה - מצד אחד, ישנם רבים בסכנה ברורה שניתן להצילם באמצעות גורל שייקבע שרק אחד מהם ימות, מאידך מי ערב לידינו שאכן הגורל הוא אמיתות להכרעה בנפשות?

ב. מחלוקת הפוסקים

הפוסקים נחלקו בשאלה זו, האם מותר להטיל גורל שיקבע מי לחיים ומי למוות

תוספתא (תרומות פ"ז ה"כ) :

סיעה של בני אדם שאמרו להם גויים תנו לנו אחד מכם ונהרגוהו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם, יהרגו כולן ואל ימסרו להן נפש אחת מישראל. אבל אם ייחדוהו להם, כגון שייחדו לשבע בן בכרי, יתנו להן ואל יהרגו כולן.

רמ"א (יו"ד סימן קנז סעיף א) :

עובדי כוכבים שאמרו לישראל תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, לא יתנו להם אחד מהם, אלא א"כ ייחדוהו ואמרו תנו לנו פלוני.

? מדוע לא הועלתה הצעה להטיל גורל?

אמנם מסירת איש אחד מתוך הקבוצה להריגה מהווה מעשה מסירה להריגה שיתכן ומשום כך נאסר הדבר, אבל במקרה ומטילים גורל מי יימסר אין כאן מעשה מסירת האדם להריגה שכן ההחלטה על המסירה היא שמימית ואינה בידי האדם?

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• ניתן להפיל גורל בדיני נפשות

על דברי הרמ"א שאסור למסור יהודי להריגה, כתב הרב משה בן אברהם מגזע צבי שניתן להטיל גורל ולמסור להם את מי שיעלה בגורל. לדבריו, יש ללמוד מהמקרים הנ"ל להטיל גורל בדיני נפשות

תפארת למשה (יו"ד סימן קנז ד"ה בש"ע לא):

נראה לי דמכל-מקום שרי ליתן אחד על פי גורל שיטילו ביניהם, כעובדא דיונה וכן משמע מעובדא דגבעונים דאמרו תנה לנו שבעה אנשים והוקענום לה' ונתנו עפ"י קליטת הארון אף דלא יחדו. וכן משמע מעובדא דסרח בת אשר שבאמר להם מתחילה והגידה שמבקש יואב אלף אנשים להרוג והתוצו ליתן אלא שהיה מעט אחת, עד שאמרה שהעמידה על אחת שלא ייחדו, ועל כן עפ"י גורל רצו ליתן.²

הראיות שהוא מביא הן מהגורל אצל יונה והמלחים, ממעשה דוד והגבעונים שביקשו נקמה מצאצאי שאול ודוד מסר להם את צאצאי שאול אך העבירם לפני הארון לבדוק את מי הוא יקלוט והוא לא יימסר להריגה.

בבלי יבמות (עט ע"א):

יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום לה'... ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול את ארמוני ואת מפיבושת ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי. מאי שנא הני? אמר רב הונא: העבירום לפני ארון, כל שארון קולטו למיתה, כל שאין ארון קולטו לחיים.

• אין להפיל גורל בדיני נפשות

יש שדחו את דברי התפארת למשה וכתבו שלא ניתן להטיל גורל בדיני נפשות. לדבריהם, העובדה שאין התוספתא מעלה את ההצעה להטיל גורל מוכיחה שאין זו הצעה הלכתית ראויה כלל³ -

משכנות הרועים⁴ (אות ג סימן ח - גורל):

מה שעשו המלחים גורלות על אנשי הספינה אשר חשבה להישבר ואשר עלה עליו הגורל תחת ידו ירה ירה במצולות - לא תהא כזאת בישראל ולא יעלה על לב לעולם, ומשנה שלימה שנינו סיעת נשים שאמרו גויים תנו לנו אחת מכם ונטמא אותם יטמאו כולם ולא

² הובאו דבריו בקיצור גם בפתחי תשובה (יו"ד סימן קנז אות יג). כדבריו כ"כ הרב אברהם יהושע העשיל בורנשטיין (סנהדרין קטנה, סנהדרין עב ע"ב ד"ה וכל): "ואפשר עוד, אפילו בלא יחדו ע"י הפלת גורל כמו גבי יונה בירכתי הספינה", אך סיים: "וצריך עיון בזה".

³ כ"כ: **תשובות מר"ם יפה** (סימן קטז): "וביורה דעה... יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, ולא אמרו לעשות גורל להציל אשר לא יפול עליו הגורל. משמע דגם בזה לא מהני".

⁴ הרב עוזיאל לחאייד (תוניס, 1780-1820).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

יתנו לו אחת מהם אמרו תנו לנו אחד מכם ונהרגוהו ימותו כולם ולא יתנו אחת מהם, כדאיתא בשלהי תרומות. ואם איתא, אמאי יטמאו או ימותו כולם יפילו גורלות ונראה בשלמי הרעה הזאת, אלא פשיטא הס כי לא להזכיר.

חזון איש (יו"ד ה' עבודת כוכבים סימן ס"ק א ד"ה בפ"ת):
תמוה, דא"כ למה תני בתוספתא ובירושלמי ייהרגו כולם ואל ימסרו, הוה ליה למיתני יפילו גורל וימסרו את זה שיצא בגורל.

דחיית הראיות

~ **יונה**: המלחים לא הטילו גורל על הטלתו של יונה לים, אלא מטרת הגורל הייתה רק כדי לדעת בשל מי הרעה, ויונה עצמו אמר להטיל אותו לים היינו שהוא מסר עצמו;⁵ אין ללמוד מהמלחים שאינם יהודים -

חזון איש (יו"ד ה' עבודת כוכבים סימן ס"ק א ד"ה בפ"ת):
ויונה, הגורל גרם להם לדעת בשל מי הרעש, ויונה אמר להם בעצמו להטיל אותו לים.

שו"ת יביע אומר (ח"ו חו"מ סימן ד אות ב):
אין להביא ראיה מן המלחים שהיו עכו"ם שעשו כפי ההלכה שלנו.

~ **שאל ויהונתן**: היה עפ"י ארון ה'

ספר חסידים (סימן תשא):
ואשר כתיב ויאמר שאול להפילו בינו ובין יהונתן בנו וילכד יהונתן, שם היה ארון ומה' כל משפטו והם ידעו באיזה עניין להטיל, אבל עתה אין לסמוך על הגורל.

~ **הגבעונים**: היה זה עפ"י נבואה וקליטת הארון -

חזון איש (יו"ד ה' עבודת כוכבים סימן ס"ק א ד"ה בפ"ת):
וההיא דבני שאול, עפ"י נבואה עשה דוד, אבל סתם בני אדם אין להם רשות להכריע עפ"י גורל.

⁵ כ"כ: **חדרי דעה** (יו"ד סימן קנז ד"ה ועי' תפלי"מ): "דיש לדחות... דהרי לא היה הגורל כלל בתחילה להפיל לים".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שו"ת יביע אומר (ח"ו חו"מ סימן ד אות ב) :

גם הראיה שהביא מן הגבעונים, יש לדחות דשאני התם שהעבירום לפני ארון ברית ה' כל שארון קולטו למיתה וכל שאין ארון קולטו לחיים... משא"כ בגורל לבד.

ג. סתירת ספר חסידים

תשובות מר"ם יפה (סימן קטז) :

באנשים הנוסעים על הים והוא הולך וסוער עליהם באין מנוס, רק להקל משאה בהשלכת איזה אנשים לים, אם מותרין על-פי גורל?

בעניין הטלת גורל בדיני נפשות במקרה שיש ספינה בים, ישנה סתירה בדברי ספר חסידים. בביאור הסתירה נאמרו ב' דרכי הבנה - דרך המחלקת בין מקרה פלאי למקרה טבעי ודרך השוללת מכל וכל גורל בדיני נפשות

~ **ניתן להפיל גורל**

ספר חסידים (סימן תרעט) :

בני אדם שעוברים בים ועמדה עליהם רוח סערה לשבר הספינה או להטביעה בים ושאר הספינות עוברות בשלום, בידוע שיש בספינה מי שחייב ורשאים להפיל גורלות, על מי שיפול הגורל ג' פעמים זה אחר זה רשאים להפילו בים, ומתפללים שלא יפול על הזכאי אלא על החייב, שנאמר ה' אלהי ישראל הבה תמים, וכתוב ויפול הגורל על יונה וכתוב שאוני והטילני אל הים, ולמה לא אמרו לו ליונה תשליך עצמך אל הים אלא לא רצה להשליך עצמו, ועוד גויים היו בספינה ומוטב שישליכוהו הם.

~ **אין להפיל גורל**

ספר חסידים (סימן תשא) :

בני אדם שבספינה והיה רוח סערה, אין רשאים להפיל גורלות שאם יפול על אחד מהם צריך להטילו בים אין זה לעשות כאשר עשו ליונה בן אמיתי, השתא אסמכתא לא קניא לענין ממון וכ"ש לענין נפשות שלא יסמכו ע"פ הגורל. ואשר כתיב ויאמר שאול להפילו בינו ובין יהונתן בנו וילכד יהונתן, שם היה ארון ומה' כל משפטו והם ידעו באיזה עניין להטיל, אבל עתה אין לסמוך על הגורל.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

! ביאור 1: בין מקרה פלא לדרך הטבע⁶

יש שביארו את ההבדל בין ב' המקורות בספר חסידים בכך שיש להבחין בין מקרה שבדרך הטבע, כגון שיש סערה בים בדרך טבעית, אזי אין להטיל גורל לקבוע דיני נפשות. לבין מקרה שקורה בדרך פלא, כגון שהים סוער רק ביחס לספינה שלהם כפי שאירע אצל יונה, אזי ניתן להטיל גורל, משום שיש באירוע מסוג זה סימן שהוא מקרה שמימי בו הגורל שאף הוא שמימי יכול לקבוע מי יחיה ומי ימות -

מדרש תלפיות (ענף גורל)⁷:

ואולי יכולים לומר, דהתם מדבר שהרוח סערה בכל האניות שבים בשוה, ולכך אין להפיל גורל שהאיש חייב ביניהם.

אבל כאן מדבר שכל האניות עוברות בשלום ודווקא עליהם רוח סערה, עניין כזה מורה באצבע שיש ביניהם גורם הצער כעניין יונה ולכך מפילין גורלות.

בדרך הטבע - (סימן תשא): "בני אדם שבספינה והיה רוח סערה, אין רשאים להפיל גורלות".

בדרך פלאית - (סימן תרעט):

בני אדם שעוברים בים ועמדה עליהם רוח סערה לשבר הספינה או להטביעה בים, ושאר הספינות עוברות בשלום.

רש"י (יונה א, ז):

לכו ונפילה גורלות - רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם משתברת, אמרו בשביל אחד ממנו הוא.

! ביאור 2: אין להפיל גורל בדיני נפשות כלל, וספר חסידים חזר בו

טעם הדבר, שאין ללמוד כלל ממעשה של יונה שם הגורל לא קבע שיש להורגו אלא הוא מסר עצמו וכן מדובר שם על גויים שלא ניתן ללמוד מהם -

כנסת הגדולה (הגהות בית יוסף חו"מ סימן קעג אות ג):

ואני אומר, שבקיה לחסידותיה במקום הזה, דאף שנודה דבממון הגורל עושה קניין בנפשות אין לסמוך על זה, ומעשה דיונה גויים היו, ואף הוא אמר שאוני והטלוני אל הים כי בשלי

⁶ פירוש ספר חסידים (מרגליות, סימן תשא, הוצאת מוסד הרב קוק עמוד תלו); שו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן מח אות ב ד"ה אבל באמת); משנת פיקוח נפש (סימן סו אות ח).
⁷ הרב אליהו בן אברהם שלמה הכהן האתמרי (1659-1729).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הסער הגדול הזה, ומעשה דעכן לא היה יהושע הורגו אם לא היה מודה בדבר וכן ביונתן עם אביו.

שו"ת יביע אומר (ח"ו חו"מ סימן ד אות ד) :

ומחוורתא שרבי יהודה החסיד חזר בו ממה שכתב (בסימן תרעט), והסכים (בסימן תש"א) שבזמן הזה אין לעשות מעשה כזה.

ד. בין גורל למיתה לגורל להצלה

~ מעשה שהיה ברוסיה בעת שנאסר על לימוד תורה, אז התכנסו יהודים ללימוד תורה בצוותא. לרוע מזלם, מקום מחבואם נודע, ולא נותר להם אלא לברוח לחדר ההסקה במקום. הבעיה היא, שחדר זה אינו יכול להכיל את כל קבוצת האנשים. על כן החליטו להטיל גורל מי יזכה להיכנס לחדר ולהינצל.

הרב אברהם דוד הורוויץ טען, שאמנם אין להטיל גורל בדיני נפשות, היינו לקבוע באמצעותו מי ימות, אבל כן מותר להטיל גורל להצלה -

שו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ה סימן קטז) :

בלניגראד נתאספו באסיפה חשאית ללימודים וביניהם בעלי תשובה יראים, ונמצא ביניהם אחד מעובדי הממשלה הרשעית שמסרם וגילה מקום אסיפתם. והחליטו על כן לברוח למרתף להיחבא שם בחדר ההסקה. והיות שהיו עשרים ובחדר הזה לא היה מקום מחבוא רק לחמישה אנשים, ולזה החליטו להטיל גורל מי ייכנס ויציל עצמו והשאר יתפסו ועלולים למשפט שידון אותם למאסר וגירוש...

אבל כבמעשה דנידון דידן שהפלת הגורל הוא מי יחייה שייכנס להסתתר במחבואה, אף דע"י זה נגרם נזק לאחר, יש לומר דמותר דחיך קודמים דקיימא לן כרבי עקיבא בשניים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד קיטון של מים דאמר חייך קודמין.

~ גורל לקבלת תרופה

שו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן עה אות ב) : "ואם לא ידוע זה להרופא - יהיה גורל".

שו"ת במראה הבזק (ח"א סימן פט עמוד 107), **בשם הרב שאול ישראלי** :

ירושלים, ישראל - מרחשוון, תש"א

שאלה - אני משמש אחראי לביטחון באולפנא, שבה כ-80 בנות וכ-20 עובדי הוראה. סופקו לי כ-20 מסיכות אב"כ לצורך תירגול... במקרה של התקפת אב"כ דבר שאני מקווה שלא

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

יתרחש - למי לתת את המסכות? אני מעריך שהמועמדים לקבל את המסכות הן כ-80 בנות וכ-8 עובדי הוראה והמזכירה, אך יש רק כ-20 מסיכות? ...
אך נראה, שבנידון דידן קשה לאמוד ולקבוע מי חשוב ממי, ומי בדרגת סיכון גבוהה יותר. ולכן יעשו גורל.

~ גורל בתאומי סיאם⁸ - לאור האמור, ניתן יהיה להטיל גורל על הצלת אחד מהתאומים גם שממילא אחד מהם ימות.

⁸ בעניין זה, ראו: תחומין (כרך כז עמוד 153-152).